

Jeg Samuel Nicolaus Claudius ... – et særegent gravmæle

Af Agner Frandsen

Ved syddiget på Folding kirkegård, hvorfra der er en storslået udsigt over Kongeådalene, findes et gravmæle af særegen karakter. En bronzealderhøj, hvis fod strækker sig under stendiget til marken udenfor, rummer en gravhvelving fra 1700-tallet med en facade-mur mod nord. Midt i facaden er en lav dør og til siderne to store mindsten, der i tidens løb næsten er gået i et med facadens kedelige cementpuds. Inskriptionen på mindstenen til venstre er vanskelig at læse. De midterste bogstaver er næsten borte, tydeligt nok på grund af fodslid. Stenen må altså tidligere have været anbragt vandret i et gulv. Forvitringen på stenen til højre skyldes hovedsageligt vejr og vind, og teksten er læselig. Med store bogstaver er fremhævet navnet Samuel Nicolaus Claudius. Foran facaden har, så længe folk kan huske, været henstillet en tredje sten med en byggeindskrift. Også her er tekstens midterdel slidt ned af fødder, men øverst læses uden vanskelighed: Jeg Samuel Nicolaus Claudius ...

Disse selvbevidste ord har længe stemt dårligt med gravmælets forfald. Hvad er det dog for en kartoffelkule, der ligger der, har besøgende spurgt.

Ikke alt skal nødvendigvis bevares. Der er noget rigtigt i, at et gravmæle får lov at ældes og forsvinde. Menighedsrådet i Folding rådførte sig med de antikvariske myndigheder

og skønnede, at gravmælets historiske værdi berettigede til en udsættelse af forfaldet.

Hvem var Claudius?

Istandsættelsen blev foretaget i sommeren 1996 under ledelse af arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen. Arbejdet gav Egnsmuseum på Sønderkov mulighed for en nøjere undersøgelse af gravkammeret, og resultaterne var spændende. Men først melder sig spørgsmålet: Hvem var Claudius? Det kan ingen naturligvis besvare fyldestgørende. Men de oplysninger, der er tilgængelige, kaster lys over manden og hans skæbne, så et portræt fornemmes.

Samuel Nicolaus Claudius blev født i Emmerlev præstegård i 1719. Moderen, Magdalene Augusta Reimarus, var datter af den tyske provst i Tønder, Samuel Reimarus. Faderen, sognepræst og provst Hans Claudius, var fjerde generation i kaldet. Slægtens første Emmerlevpræst Claus Poulsen var bondesøn fra Ribe, og blandt hans efterkommere er også salmedigteren Matthias Claudius (Sig månen langsomt hæver, Vi pløjed' og vi såede). Den vidt forgrenede præsteslægt kan følges gennem 1500-, 1600- og 1700-tallet i her-tugdømmernes sogne, især i sognene omkring Tønder. Hans Claudius optræder også under navnet Clausen, men det var skik, at datidens studenter blev indskrevet i universi-

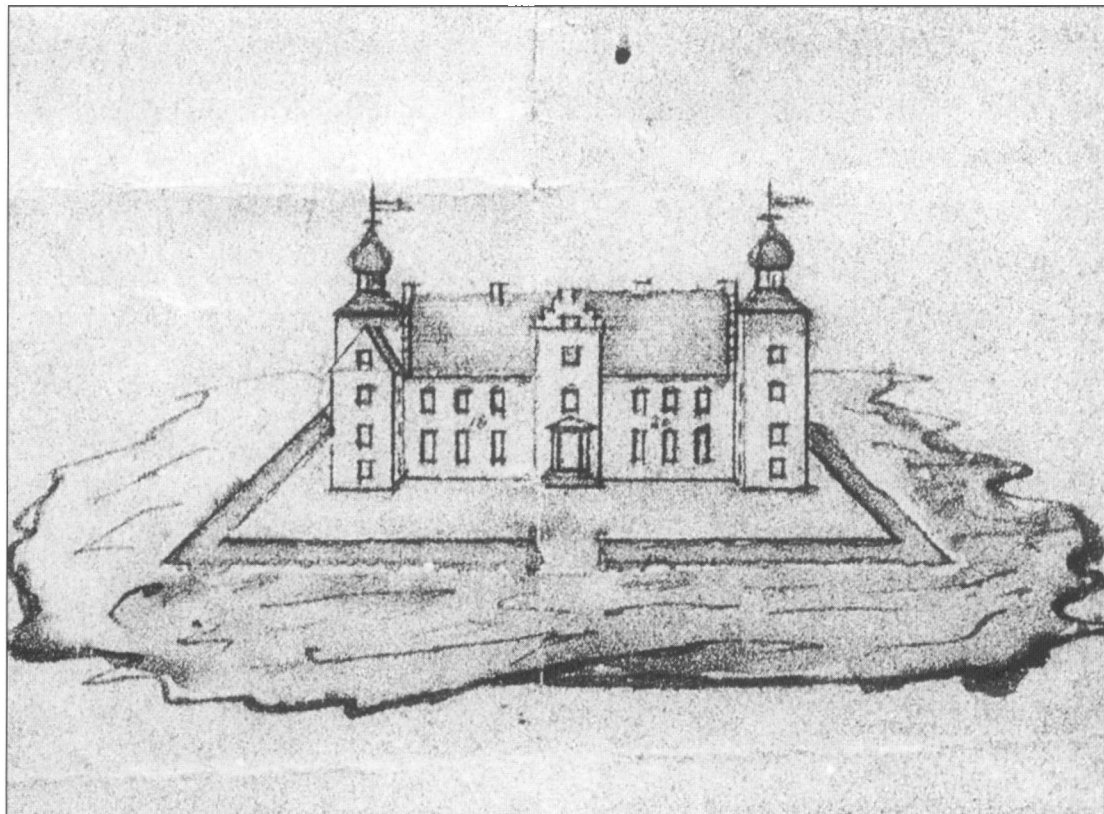

Gravmælet på Folding kirkegård før istandsættelsen 1996. (Museet på Sønderskov)

tetets protokoller med latinsk navn eller med hjembyens navn på latin. Denne latinske fernis hængte ofte ved, med eller mod folks vilje, som Holbergs Rasmus Bjerg, der blev til Erasmus Montanus, eller Broby, der blev til Pontoppidan. Om Hans Claudius' kirkelige observans kan intet siges med sikkerhed. Højest sandsynligt var han, som mange af her-tugdømmernes præster, grebet af pietismen, der tidligt kom til landsdelen og satte sit præg der. Hans Claudius' præstetid falder sammen

med Brorsons i Tønder. Den store pietistiske salmedigter, der senere blev biskop i Ribe.

Det har vel ligget i luften, at den unge Claudius skulle gå i fædrenes spor og blive præst. Hans eneste søskende, en ældre og en yngre søster, blev gift med præster, men Samuel Nicolaus Claudius forlod gejstligheden. Efter studier i Kiel, Hamborg og Leipzig blev han i 1741 som 22-årig amtsforvalter i Løgumkloster og fik i 1746 titlen kancelliråd. Den 28. august 1750 indgik han i Folding kirke ægte-

Sønderskov i 1700-tallet fra den periode hvor Bachmanns og Claudius' ombygning foregik. (Udateret tegning i privat eje)

skab med Christine Margrethe Bachmann. Hun var datter af herregården Sønderskovs ejer, overførster Hans Bachmann og hustru Christina Margrethe, der begge døde i 1745 og blev begravet i Folding kirke. Sønderskov var efter forældrenes død blevet tilskødet Christine Margrethe af hendes søskende. Det er hende sognepræsten i Malt og Folding, hr. Peder Wibe, omtaler i et brev til biskop Brorson, dateret 2. december 1746. Efter at have fremført sit egentlige ærinde skri-

ver Peder Wibe: »P.S. Med Fruen på Sønderskov er det såre slet. Hendes udvortes sandser arbejder i stærke phantasier. Jesus frelse hende af al nød«. Det kunne lyde som en sygdomsbeskrivelse, men er det næppe. Peder Wibe var ivrig pietist. Han drev streng kirketugt, og både bispearkiv og retsprotokoller røber, at han flittigt luftede sine bekymringer til myndighederne om genstridige sognebørn og deres usædelige levned. At fru en på Sønderskov har det slet, er højst sandsynligt

Peder Wibes måde at beskrive på, at hun var plaget af stærke religiøse anfægtelser. Hun var en standsperson, der måske omvendte sig. En ikke ringe gevinst for den nidkære sognepræst, der fulgte forløbet nøje og rapporterede til biskoppen. Peder Wibe syntes dog ikke at have haft heldet med sig. Et år senere, da han havde meldt sit besøg på Sønderkov for at høre til jomfru Bachmanns sjæls tilstand, lod hun ham ved ankomsten »med vredt ansigt« vide, at sådan noget ikke var skik over hele landet, og at hun ikke ønskede den slags, for så kunne hun ikke beholde sit tyende. Peder Wibe forsvarede sig med, at han stod til regnskab for hver en sjæl, derfor måtte han udspørge alle. Det formilgede hende en smule, men hun frabad sig alligevel hans besøg.

Efter giftermålet i 1750 fik parret hurtigt tre børn. Ved det tredje barns fødsel i vinteren 1754 noterede Peder Wibe i kirkebogen, at »Herr Cancellie Claudius på Sønderkov gård hans søn blev hjemmedøbt«, og at Claudius »ved en skrivelse foregav, at både vejens vanskelighed og den strenge kulde (som den tid og således forholdt sig) forbød at kunne føre barnet til kirken uden at eksponere dets liv og helbred«. Er der ikke i Peder Wibes brug af ordet foregav og i hans pedantiske parentes en snert af mistillid til Claudius? En mistillid, der grunder sig på, at Claudius ikke ganske levede op til Wibes pietistiske kirkegangsstandard. Dette kunne af praktiske grunde også være svært. Ganske vist overtog Claudius ved giftermålet Sønderkov, men havde ikke fast bopæl der. Amtsforvalterembedet i Løgumkloster skulle passes. Claudius' embedsbolig var den bygning, hvor nu præstehøjskolens rektorbolig er indrettet,

og som kaldes »slottet«. Men pietist eller ej, i kirken kom han naturligvis, han var jo kirkeejeren. I et senere brev nævnte han ejendommen Kokkenborg syd for kirken, der var »opholdssted for mine heste og vogne om søndagen, når jeg er i kirke«.

Folding kirke fungerede i disse århundreder så at sige som Sønderskovs herregårdskapel. Som kirkeejers ejer havde Claudius sin plads på et pulpitur, hans fjerne forgænger Thomas Juel havde ladet opsætte, og som hans svigerfar også havde sat sit præg på. I øvrigt kendes ikke til inventar, som Claudius har ladet bekoste til Folding kirke. Her var åbenbart, hvad der efter hans mening skulle være. Men til Føvling kirke, hvis ejer han også var, og hvis inventar var blevet ødelagt under svenskekrigene, bekostede han i 1753 både prædikestol og altertavle i tidens barokstil, begge forsynet med hans og hustruens initialer. I en af kvaderstenene på Føvling kirkes sydmur har han ladet indhugge sine initialer SNC.

Ægteskabet blev kortvarigt. Christine Margrethe døde af kopper i 1756, og hendes kiste blev den 7. august nedsat under gulvet i Folding kirke.

I 1767, da Claudius, af helbredsmæssige årsager, fratrådte embedet i Løgumkloster, bosatte han sig omsider på Sønderkov for at kunne leve ».. her på min gård i fred og ro af det mine forfædre har efterladt mig og jeg selv har stræbt for«. Men fred og ro blev der mildest talt ikke.

Claudius i strid med fæstebønderne

Allerede inden bosættelsen havde Claudius videreført den ombygning og istandsættelse af det meget forfaldne Sønderkov, svigerfa-

Faner fra vindfløje, der har været opsat på Sønderskovs diagonaltårne af Hans Bachmann. Initialerne HB og CMB refererer til Hans Bachmann og hans hustru. Årstallet 1742 angiver måske færdiggørelsen af Bachmanns ombygning af Sønderskov. På begge fløje er tilføjet SNC 1768. Disse initialer refererer til Claudius og hans hustru. Årstallet angiver sandsynligvis gennemførelsen af Claudius' byggearbejder. (Tegning: Sv. Aage Knudsen)

deren havde påbegyndt i 1720'erne, og som ændrede bygningens præg fra renaissance til barok. I Danmarkstopografien Den Danske Atlas fra 1769 nævner Erik Pontoppidan, at Claudius »har ladet bygningerne og værelserne sætte i skøn Stand«. De to faldefærdige diagonaltårne blev sat i stand og avlsbygningerne fornyet. Han drænedes desuden vandli-

dende områder, begyndte at dyrke specialafgrøder, anlagde en hør- og humlehave og påbegyndte opfremning af Tirslund Krat. Orden og driftighed kendetegnede Claudius' virke. I det hele taget var han en foregangsmand, der trods sygdom med stor dygtighed forstod at udnytte godsets muligheder. Men al denne virksomhed betød intensiv udnyttelse af arbejdskraften. Og arbejdskraften bestod af godsets fæstebønder og halvfrie bønder i Nørbølling, Tobøl, Tirslund, Føvling, Brørup, Lindknud, Plovstrup og Aastrup. Alle gjorde de kraftig modstand, og de klagede.

Også i Bachmanns tid havde der været uoverensstemmelser, men i det store og hele kunne man tale sig til rette. Forholdet til herremanden var et gensidigt forsikringsforhold. Man havde brug for hinanden og var fra begge sider interesseret i balance. Bønderne havde intet imod en ekstra tørn på godset engang imellem, når blot herremanden ved andre lejligheder lempede deres byrder og støttede dem, når der var brug for det. Bachmann forstod at balancere, han var rimelig og nød respekt. Claudius' stil var en ganske anden. Som embedsmanden holdt han sig nøje til reglerne og var ganske uforstående overfor bøndernes protest. Han ejede deres arbejdskraft og mente sig i sin gode ret til at få det bedst mulige ud af sin ejendom uden andres indblanden. Som han skrev, efter at han var blevet godsejer: »Hoveri kan ej afskaffes. Skulle proprietæren selv drive sine gårde ved egne tjenestefolk, heste og vogne og redskaber, da ville hans hidtil fornøjelige og rolige landlevnet omskiftes til et fuldstændigt slaveeri, og mange - ja, de fleste - for at undgå utålelig uro, nødes til at forlade deres gårde og forme, for hvad der kunne fås derfor«.

Højskolelærer Poul Bjerger, Askov, har i afhandlingen *De Sønderskov Bønder fra 1896* givet en grundig skildring af konflikten. Her er fyldige referater fra aktstykkerne, hvor de stridende parter stemmer høres. Det er værd at lægge mærke til, at Sønderskovbønderne ikke nægtede at udføre det forlangte arbejde. Tværtimod, de udførte til punkt og prikke, hvad der blev pålagt dem. Claudius havde jo loven på sin side og skulle ikke spilles gode kort i hånden. Men de klagede! De klagede over det urimelige i de ekstra arbejdsbyrder. De havde foruden hoveriet også deres egne bedrifter at passe.

Striden åbnes med et klageskrift til Claudius, dateret 7. juli 1768. Et klageskrift, hvor fæstebønderne velovervejede, velformuleret og meget klart redegjorde for deres synspunkter. Hele det forgangne års »overmåde strenge og ubarmhjertige, usædvanlige hoveri« blev gennemgået i detaljer.

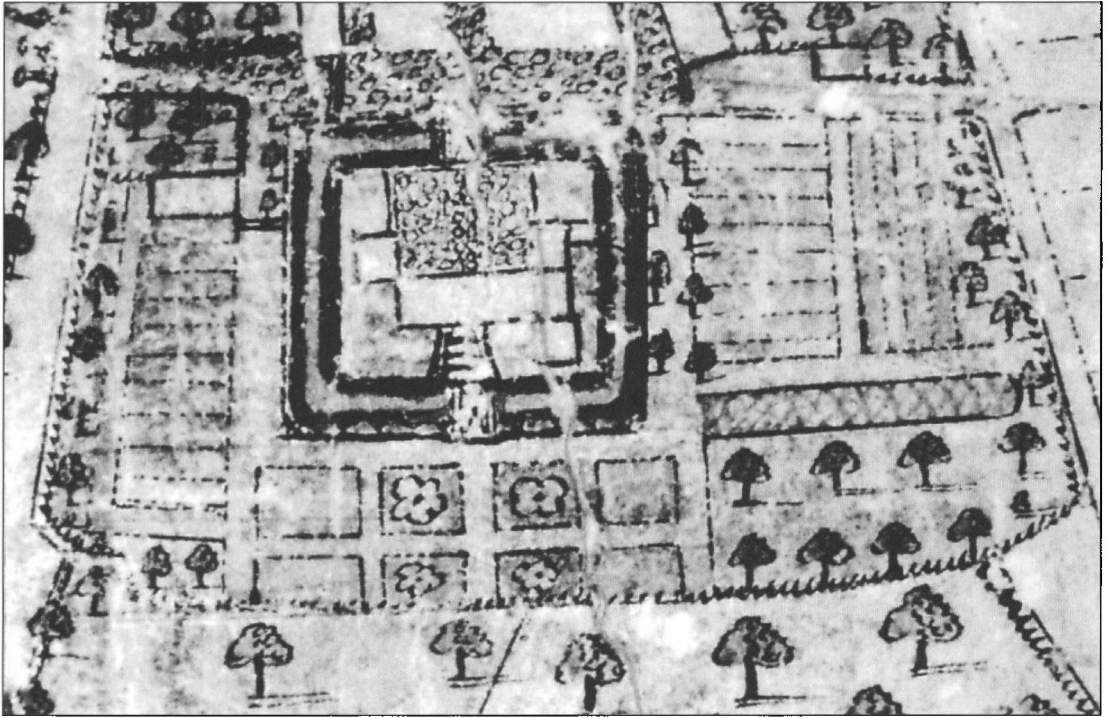
»De lange, opslidende ture til Haderslev for at hente kalk og tømmer til de to tårne, skovning af tre gange så meget træ, som de plejede at skove, istandsættelse af Sønderskov Mølle og hjemkørsel af brændsel til møllen, møgagen fra solens opgang til dens nedgang, anlæggelse af grøfter i Hans Velbyrdigheds enge netop på den tid, da de selv skulle så rug, muligvis husbonden til gavn, men dem selv til tab af avling og ødelæggelse af helbredet ved at stå i det kolde vand under grøftegravningen«. Desuden ødelægdes ved alle disse urimeligheder deres redskaber, vogne og bæster. Deres indtjening blev så ringe, at de ikke kunne svare deres skatter og afgifter, tiggerstaven ventede dem og deres hustruer og umyndige børn. Deres forfædre havde aldrig været tilsagt så meget arbejde.

Selv havde de ladet sig lokke til det. Men nu var målet fuldt.

Efter modtagelsen af klageskriftet indkaldte Claudius bønderne og gav dem en række tilbud, først mundtligt, derpå skriftligt. Men tilbudene tilfredsstillede ikke bønderne. De truede tværtimod med at indgive deres klage til amtmanden i Ribe. Claudius var ikke glad for situationen. Måske havde han på fornemmelsen, at han det sidste års tid havde forlangt for meget af sine bønder. Men sin ret ville han ikke på nogen måde have beskåret, og for at komme bønderne i forkøbet skrev han til General-Landvæsenskollegiet i København, kaldte i skrivelsen sine bønder op-rørske og bad om, at man på højeste sted ville minde bønderne om deres pligter, når deres klager indløb.

Samtidig gjorde bønderne alvor af deres trussel og klagede til amtmand Lewetzau i Ribe. Amtmanden bad Claudius om en udtalelse. Den kom han med, og den indeholdt forslag til lempelser, men slet ikke nok efter bøndernes mening. De skrev til kongen med »grædende tårer« og vedlagde kopier af fem fæstebreve. De to var udstedt af Claudius, de tre af hans formænd, så kunne majestæten selv sammenligne og se, hvor ublu Claudius var i sine krav. Hele sagen gik nu tilbage til amtmanden, der atter bad om en erklæring fra Claudius.

Det lod Claudius sig ikke sige to gange. På flere hele folioark udfoldede han al sin veltalenhed, vid og sarkasme. I kongens tjeneste som amtsforvalter havde han opslidt sig selv og på grund af svare sygdomme søgt sin afsked som amtsforvalter. Som fremmed og ukyndig var han kommet til landet og blevet ejer af Sønderskov. Her ønskede han blot at

Udsnit af Sønderskov Hovedgårds udskiftningskort. Titelfeltet er desværre ikke bevaret, men antagelig er kortet målt og tegnet af landmåler Astrup i 1780'erne. Detaljerede signaturer angiver hovedgårdens veltrimmede omgivelser med frugthave, urtehøve og parkanlæg mod syd med parterrebede - et anlæg, der højst sandsynligt går tilbage til Claudius' tid. (Privat eje)

leve i fred og ro. Hos fornuftige folk havde han spurgte sig for om hovbønderes pligter, og han havde erfaret, hvad disse pligter omfattede, at de også uden vrøvl var blevet opfyldt. Sådan havde det også været i det meste af hans tid på Sønderskov, men her på det sidste »er det blevet et mundheld, at den, som klager, kan blive fri, og den som tier, får intet«. Lige så lidt som andre proprietærer ville han gøres til slave af bondens magelighed og ruinere sig selv. »Skulle det gå mig efter bon-

dens tanker, da må jeg tilstå, at det var en af mine allerulykkeligste hændelser, at jeg havde sat min fod her i landet ... Jeg ser mig desværre bedragen, da mine bønder nu agter at give mig forskrifter, hvorledes jeg skal benytte mig af min ejendom ... Den allerringeste daglejer i landet, der kun ejer 2 mark, har lov til at gøre sig dem så nyttige, som han ved og kan, skulle da ikke en proprietær, der udsætter alt sit ejende for så mange farligheder som ildebrand, kvægstyrtning, misvækst

med videre og skal garantere for hans Kgl. Majestæts Skatter - skulle han ikke være berettiget at profitere af tiden og omstændighederne. Hvad ville bonden sige, om hannem blev sådanne grænser sat for hans produkters brug? Han ville råbe om vold og uret«. Bøndernes henvisning til de gode forhold under en tidligere ejer, kaptajn Jørgen Christoffer Due, havde Claudius kun foragt til overs for. Due havde på det skammeligeste forsømt sit gods og vænnet bønderne til dovenskab. Med uhyre grundighed tilbageviste Claudius punkt for punkt alle bøndernes klagepunkter og redegjorde for de lempelser, han havde foreslået.

Claudius' erklæring gavnede ham dog ikke. General-Landvæsenskollegiet fandt, »at bønderne ikke ganske og aldeles har været ubeføjede til at klage«. Claudius blev dybt skuffet og bad endnu engang kollegiet om opbakning. Den nægtedes ham. Han skulle holde sig love og »udgangne forordninger efterrettelig og mage det sådan, at hans undergivne ikke fik årsag til klage«. Det var en besk pille at sluge for den tidligere embedsmand Claudius, der var aldeles overbevist om at have retten på sin side.

Bag kollegiets hentydning til de udgangne forordninger lå, at institutionen var nyoprettet med det formål at gennemføre landboreformer og afhjælpe urimeligheder i bøndernes arbejdsvilkår, og at der så sent som i 1768 var udsendt et cirkulære om forbedringer af landvæsenet. Dette cirkulære var naturligvis også baggrunden for, at bønderne overhovedet dristede sig til at klage. Tidligere var det utilbørligt at klage over en herremand. Det ansås for strafbart i sig selv, uanset hvor retfærdige klagerne end kunne være, og kunne

i værste fald resultere i flere år i jern. Den 8. januar 1769 indgav bønderne et nyt andragende til kongen. De nævnte, at Claudius ganske vist havde lindret deres pligter en smule, men om det skyldtes kongen, eller det var sket efter herremandens egen fri vilje, vidste de ikke. I øvrigt ville han overhovedet ikke tale med dem, men på deres skriftlige forespørgsel havde han svaret, at det var ham, der havde lindret deres pligter for ikke at blive overløbet af dem. Nu ville de gerne vide sig sikret i fremtiden og håbede at kongen ville udvirke, at de aldrig mere blev plaget med uvedkommende arbejder.

Så opgav Claudius. Han ville ikke være med mere og ansøgte kancelliet om at få lov til at udstykke Sønderskov. Han fik ja, men gjorde alligevel ikke noget ved det. I stedet solgte han i maj 1769 det samlede gods til J. F. Wodschou.

Ude af trit med tiden

Claudius' strid med bønderne afslører dilemmaet i det sene 1700-tals landbrugssamfund. For den kgl. majestæts amtsforvalter var det en æressag og en selvfølgelig pligt at få godset til at yde mest muligt og at lade bygningerne fremstå til »landets ziir«. At det betød en hel hoben arbejde for bønderne, var naturligvis kedeligt, men det var ikke noget, han kunne tage sig af. Bøndernes vilkår var nu engang som de var. Her var Claudius dybt konservativ: »Hoveri kan ej afskaffes«. Han følte sig krænket af bønderne, der var »sat i oprør« og forsøgte med myndighedernes hjælp at sætte dem på plads. Men myndighederne var på bøndernes side. Tiltrængte reformer af et system, der havde overlevet sig selv og vist sin urentabilitet, var på vej. I bøn-

dernes øjne var Claudius uden tvivl en arrogant herre. En overlegen aristokrat, der levede i sin egen verden og ikke keredede sig om sine bønders til tider yderst besværlige vilkår. Sammenstødet mellem parterne var frontalt, og det var Claudius, der måtte vige. Hans samfundssyn var ved at blive forældet. Han forstod ikke, hvad der skete. Forstod ikke rimeligheden i bøndernes klage. Han følte sin frihed som godsejer til landets gavn og sin egen fornøjelse stækket af noget, der for ham tog sig ud som bondenykker og blødsødenhed fra myndighedernes side. Men tiden var ikke med ham. med sin støjhed, der er forståelig ud fra den tradition, han med stolthed identificerede sig med, påførte han bønderne utålelige betingelser og sig selv en tragedie.

Men tragediens dybere årsager skal nok hverken søges i tiden og dens omstændigheder eller i bøndernes dristighed eller Claudius' støjhed, men i det forhold, at Claudius ikke var godsejer. Han var embedsmand. At være godsejer var en rolle han påtog sig. En drøm han ville realisere. Han havde evnerne. Han var fremsynet, kunne planlægge, og han havde økonomisk sans, men han led af en fatal mangel på situationsfornekkelse. Det var en anden verden end embedsmandens, han via sit giftermål var havnet i. De skrevne regler kendte han, men de udskrevne regler i spillet mellem herremænd og bønder, det indforståede kodesprog og dets nødvendighed, kendte han intet til. Havde hans mere besindige svigerfar levet og kunnet følge hans tiltag, havde han sikkert prikket ham på skulderen og sagt: »Så, så, kære ven, stik nu lige fingeren i jorden først«.

Få årtier senere blev hans måde at drive gård på en selvfølge for mange bønder, men

han blev naturligvis husket som en foregangsmand. Så sent som for 25 år siden var en af de ældre fra Folding på kirkegårdsrundgang med den nye præst. Ud for Claudius' gravmæle lød kommentaren: »Her ligger bondeplageren«.

Frihed er det bedste guld

I 1988 opførtes et egnsspil på Sønderskov med den ironiske titel Frihed er det bedste guld. Stykket var skrevet af cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen fra Lindknud, og titlen var taget fra biskop Thomas af Strängnäs' sang af samme navn fra 1400-tallet, hvor friheden ikke var den demokratiske frihed, men adelsmandens frihed. Stykket handlede om bondeuroen på Sønderskov, og forfatteren lod Claudius henvende sig til nutidens landbrugskonsulent på Landbogården i Brørup for at klage over de genstridige bønder, der så irriterende gjorde oprør mod de moderne økonomiske principper, hvormed han søgte at højne godsets standard og ydeevne.

Claudius' sidste år

Efter salget af Sønderskov flyttede Claudius til Haderslev med sin gift og sin græmmelse og tog bolig i Naffet 2, en embedsmandsbolig, han vel næppe ejede, men hvor der kan være stillet rum til hans rådighed. To år senere, den 15. juli 1771, døde han, 52 år gammel. Den 20. juli om aftenen blev han ført til familiegravens på Folding kirkegård.

Claudius efterlod sig tre børn. Sønnen, der blev hjemmedøbt på Sønderskov i 1754, er allerede omtalt. Han fik sin morfars navn Hans Bachmann, og nævnes i 1774 som løjtnant. Så var der to døtre: Magdalene Augusta, født 1751, død i Århus 1809, og Christina Mar-

grethe, født 1752 og død 1819. Søstrene blev ved et dobbeltbryllup i Haderslev Domkirke den 10. januar 1772 viet til hver sin kaptajn, Frantz von Koføed og Friedrich Rudbeck Christian von Bülow.

Gravmælet i højen

Hvornår Claudius har ladet sit gravmæle opføre på Folding kirkegård vides med nogenlunde sikkerhed. På døren ind til gravkammeret har i mange år stået 1756 med smedejernstal. Disse smedejernstal menes at være af yngre dato, men selve årstallet er næppe forkeret. På den byggeindskriftssten, hvis slidspor røber, at den har ligget i kirkegulvet i lang tid, læses også årstallet 1756, dog ikke tydeligt.

1756 er hustruens dødsår. Hun blev i lighed med sine forældre gravlagt i kirken. Det var nemlig gammel sædvane for herregårdsfamilier med gravlæggelser inde i kirken, lige til skikken blev forbudt i 1805. Det usædvanlige var, dels at Claudius lod indrette et gravmæle på kirkegården, og dels at han gjorde det ind i siden af en bronzealderhøj. Gamle gravhøje var ellers forbundet med overtro. Her huserede troldtøj og andet uvæsen. man gik udenom dem, i hvert fald om natten, og man rørte dem ikke. Lå gravhøjen på en kirkegård, har den næppe appelleret mindre til fantasien eller til ærefrygten. Claudius foretog sig på et tabu ved at fjerne en stor del af højjorden og resterne af bulkisten med den døde og så bygge et mausoleum netop der. Snakken er gået. Forargelse og vrede har ikke kunnet undgås, og ikke nok med det, det var bønderne, der måtte gøre arbejdet. Projektet er ikke nævnt i Poul Bjerges uddrag af brevskeberne, men Claudius havde ikke an-

den arbejdskraft til rådighed. Det har næppe bekommet bønderne vel.

Det usædvanlige mausoleum skulle uden tvivl tjene som et monument over Claudius og hans slægt. Ved hustruens tidlige død var anlægget ikke færdigt eller snarere endnu ikke påbegyndt. Hun blev derfor gravlagt inde i kirken. Ved anlæggets fuldførelse lod Claudius så stenen med byggeinskriftionen nedlægge i kirkens gulv. På stenens midterste og mest nedslidte del synes at stå: »... Haver anno 1756 ladet indrette denne Begravelse alene for mig og min Familie. Jeg haver efterladt Rum inde i og ved Kirken for mine Efterkommere...« Havde Claudius oprindeligt forestillet sig, at hans egen kiste skulle nedsættes ved siden af hustruens, og at kammeret på kirkegården alene var forbeholdt efterkommere? - Eller har det været hans tanke, at hendes kiste ved hans død skulle flyttes ud ved siden af hans? Vi ved det ikke, men adskillelsen af ægtefællernes kister kan forekomme ejendommelig.

Der kendes kun ét ældre notat om gravmælet. Tegneren og topografen Søren Abildgaard besøgte Folding kirke få år efter Claudius' død og skrev i sin notesbog: »I sydvestre hjørne på kirkegården en tillukt, indmuret begravelse over hr. kancelliråd Samuel Nicolaus Claudius«. Herefter fulgte i kort referat teksten på hans gravsten og kun denne. I 1876 udkom Oluf Nielsens bog om Malt Herred. Her nævnes gravmælet slet ikke. Det gør derimod Kristine Margretes ligsten inde i kirken.

Der kendes ingen efterretninger om eventuelle efterkommeres brug af gravmælet eller om deres omsorg for det. Dets eksistens synes at være temmelig isoleret, og et forfald

JEG SAMUEL NICOLAUS CLAUDIUS TIL SØNDERSKOV
KONG · MAI. CANCELLI RAAD AMTSFORVALTER
I LUGOM CLOSTER
HAVER N° 1756 LADET INDRETTE DENNE BEGRAVELSE
ALEENE FOR MIG OG MIN FAMILIE
JEG HAVER EFTERLADT RUM TIL BEGRAVELSE
INDEI OG VED KIRKEN FOR MINE EFTERKOMMERE
THIVILDE DE LADE DE HER HVILENDE SOVEIROE
OG DETTE STED FORBLIVE URØRT
INDTIL VI ALLE OPVEKKE PAA HIN STORE DAG

Teksten på stenen med byggeinskriftionen. Signaturerne har følgende forklaring: Fuld sort er endnu læsbar. Bogstaver med priksignatur er delvis læsbar og er tydet. Bogstaver uden udfyldning blot skrevet med rammestreg, er i dag helt udviskede og ulæselige. (Tegning: Sv. Aage Knudsen)

er tidligt sat ind. For sognets folk har gravmælet højst tænkeligt været et monument over forhold, man ikke brød sig om at minde.

Undersøgelse og renovering af Claudius' gravmæle

I forbindelse med en renovering i sommeren 1996 blev gravmælet på kirkegården undersøgt under ledelse af museumsinspektør Sv. Aage Knudsen, Egnsmuseet på Sønderkov. Bag de to mindsten og cementlaget dukkede den oprindelige, hvidkalkede teglstensfa-

cade op. Den store jordmængde foran facadens nederste del blev gravet væk og afslørede fire pilastre på konsoller, en langt mere fornem symmetrisk facade end antaget, skønt den oprindelige afslutning foroven ikke kendes. Fra døråbningen mellem de to midterste pilastre førte trin ned i det tøndehvælvede kammer, hvis teglstensgulv viste sig at ligge betydeligt dybere end det nuværende jordgulv.

I følge »Danmarks Kirker« var kammeret tomt længe før 1884, men kirkens tidligere graver, nu afdøde Anna Haise, Brørup, hæv-

Kisteresterne efter afdækningen af det tøndehvælvede gravkammer. Forrest Claudius' fuldstændig sammensunkne kiste. Op mod bagvæggen låget fra hustruens kiste. (Museet på Sønderskov)

dede med bestemthed, at hun i sine unge dage gennem en rude i døren havde set to voksenkister stå på gravkammerets gulv, og foran dem et par barnekister. Desuden havde hun en tydelig erindring om, at hendes svigerfar, den gamle graver, omkring 1930 havde gravet kisterne ned i jorden inde i kammeret, »for de så ikke godt ud«.

Man gik nu i gang med at fjerne jorden i kammeret. Næsten med det samme stødte man på hjørnet af en kiste. Det viste sig at være et kistelåg med læderbetræk, hjørnebeslag af bronze og en stor skjoldplade af bron-

ze. En omhyggelig afdækning afslørede to hele kistelåg med skjoldplader. Skjoldene var irrede og for det enes vedkommende temmelig beskadiget af en henkastet sten. En indskrift kunne anes, men ikke læses. Konservatoren medvirkede ved optagningen af lågene til konservering. Under det først fundne låg var der ingen kiste, men kun jord. Under det andet låg stod en fuldstændig sammensunken kiste på sin oprindelige plads på kammerets teglgulv, anbragt øst-vest. Efter at have rensat og samlet bronzepalderne, kunne konservatoren præsentere en nogenlunde klar

GODE LÆSERE
G DIT EGET LIVS HASTIGSTE FORANDRING
DU STAAR VED DISSE
HERINDE FORTIL GRAVENS GJEMME
NEDLAGDE IORDISKE LEVNINGER
AT DEN FOR DUL ED, DYD OG VIISDOM BEKIENDTE

CHRIST ^{F R U S} MARGARETHA CLAUDIUS
HVIS LIVS OL GICK OP 1719er 15 July

HUN BLEV FØD AF
ULE OG 1 LBAARNE FORÆLDRE
FADEREN HANS BACHMAN
1te May^{er} 10de JÆGERMESTER
HERRE L SYNDERSKOV
MODER 5te CIER STJKA MARGARETA CLASEN
VAR PAA DET KLARESI J 750 7 8te Aug

DA GUDS FOR T BESKIKKEDE
HENDE T LYCKSALIG ÆGTESKAAB
MED DEN NU IERTESAAREDE
VELÆDLE OG BYRDIGE HERRE
H SAMULE NICOLAUS CLAUDIUS
HERR TIL SYNDERSKOV
HANS 1te May ANCELLIE RAAD OG AMTSFORVALTER
MEN NED DALEDE DØDEN 1756 30 July
BETRAGT HEN EGEN OPMUNTRING
E HENDES LYVAGTIGE OG
ELIGE CONTRAFAET

J UNGDOM E PAA BØRNLIG LYDIGHED
J ÆGTESKAB ET SPEIL I A OPRIGTIG ÆGTE KIÆRLIGHED
J MOD SINE BØRN ET NETER PAA ET RET MODERS HIERTE
J HUUSVÆSENET ET SORGE KRIST PAA EN FORNUFTIG OMGANG
J MOD ALLE EN OPMUNTRING TIL EN ALVORNS VENLIGHED
J MOD NØDLIDENDE EN AFRITSNING PAA MEDLIDENHED
J SINE SVARE LIØLSER EN PRØVE PAA TAALMODIGHED
VIL DU VIDE HENDES AFGANG
DA UDSTOD HUN I 11 DAGE EN HAARD
LIØLSERS STRID

DOG GICK T VED BØN OG TAALMODIGHED
IGIENNEM KAMPEN TIL CROMEN
HUN EFTERLØD EN VED HENDES BORTGANG HOYST
BEDRØVET MAND MAND I SUCK OG SORGE
MEN EY UDEN OPMUNTRING OG BØN FOR HAM
HUN EFTER OD SIG 3te LEVENDE
BILLEDER I SØN- OG 2te DØTTRE
OPDRAGEN IL DYD OG VIISDOM
MENTILLIGE OVERLADT I GUDS TILSYN
OU OG FLERE
BEKLAGELIG AT DETTE DYDENS PORTRAIT
BLEV SAA TIDLIG TAGET FRA VORES ØYNE
J HENDES ALDERS 37 0 6te UGE 3te DAG
ÆGTESKABSÅRET 5te OG 11 MAANED

Inskriptionen på bron-
zeshjoldet fra låget på Chri-
stina Margaretha Claudius'
kiste. På grund af en henka-
stet sten er skjoldet splittet i
adskillige dele. Det forklarer
de manglende bogstaver.
Læsningen er foretaget af
fælleskonserveringens afde-
ling i Gram.

Gravmælet på Folding kirkegård efter istandsættelsen. (Museet på Sønderkov)

udlæsning. Pladen fra den sammensunkne kiste bar en mindeindskrift over Claudius. Den anden plade var over hans hustru. Indholdet afveg imidlertid ikke væsentligt fra indholdet i ligstenenes tekster: Ophav, levnedsløb, sygdom, fromme dyder og død, i tidens pietistisk farvede stil, der kendes fra mange andre af 1700-tallets herregårds- og præstebegravelser. Barnekister var der ingen spor af.

Anna Haise havde sin store dag, da hun ankom fra Brørup for at tage fundene i øjesyn. »Jeg vidste det var sandt, hvad jeg sagde«. Det var fuldt forståeligt, at Anna Haise havde

ment, at se to voksenkister gennem ruden, og at svigerfaderens tildækning af kisternerne med jord i erindringen blev til en nedgravning af dem.

Hvad der var sket synes således at stå nogenlunde klart. Da Folding gamle kirke blev brudt ned i 1897, har man taget Christine Margrethe Claudius' ligsten op af gulvet og anbragt den på facademuren. Låget med indskriftpladen, der er kommet til syne under ligstenen, har man pietetsfuldt lagt ud ved siden af ægtefællens kiste, der var den eneste i gravhvelvingen. Stenen med byggeindskriften blev også taget op af kirkegulvet og stillet

op ad jordvolden foran facaden. Endnu en sten blev fjernet fra gulvet og anbragt på gravhøjens østside. Den er komplet ulæselig, men er uden tvivl mindet over Claudius' svigerforældre, Kirstine Margrethe og Hans Bachmann.

Efter museets undersøgelse af gravkammeret og fjernelsen af lågene med bronzepladerne blev resten tildækket i urørt stand og rummet istandsat. Stenen med byggeindskriften er anbragt inde i gravkammeret. Placeringen af den formodede Bachmannsten er endnu ikke bestemt. Selve højen er atter græsklædt, og den fem meter brede facademur er genetableret med de to mindstest på hver sin side af indgangen. I sin hvidkalkede fremtræden må den formodes at svare nogenlunde til det, der var Claudius' tanke med den. Den nuværende rødstenskirke fra 1898 er ikke det bedste modspil, men på den måde bliver man mindet om, at facademuren oprindeligt blev rejst overfor den hvidkalkede, blytækkede, romanske kampestenskirke. Sådan har Claudius stadig lidt at skulle have sagt.

Litteratur:

- Poul Bjerge: De Sønderskov bønder. Afhandling er trykt både i Årbog for Dansk Kulturhistorie 1896, s. 167 ff, og i Jydske Bønder, 1921, s. 39 ff (Poul Bjerges Kildemateriale er brevskaber, indkommet til Landkommissionen og General-Landvæsenskollegiet i årene 1767-70. Rigsarkivet). Danmarks Kirker - Ribe Amt, hefte 27 og 28. Steffen Søndergaard: Sønderskov - historie og restaurering, 1992.
- L. A. Larsen: Lidt om en præsteslægt fra Emmerlev. Kronik i Vestkysten 7. juli 1959.
- Hans Jørgen L. Larsen: Bondeuroen på Sønderskov. Museumsavisen 1, 1984.
- Hans Jørgen L. Larsen: Bondeuroen på Sønderskov. Museumsavisen 3, 1984.
- Svend Aage Knudsen: Gravkammeret på Folding kirkegård. Museumsavisen 29, 1996 (Museumsavisen udgives af Egnsmuseet på Sønderskov).
- Valdemar Andersen: Hr. Peder Wibe i Maltbæk. Kronik i Kolding Folkeblad 7. september 1960.
- P. Elle Jensen: Hr. Peder Wibe til Malt-Folding. Fra Ribe Amt 1952, s. 27 ff.
- Oluf Nielsen: Malt Herred 1876, genudgivelse 1976, s. 44.
- Erik Pontoppidan: Den Danske Atlas 1769, s. 716.
- Sognepræst Gudmund Kelstrups optegnelser. Historisk Arkiv for Brørup og omegn.
- Agner Hjøllund Frandsen, født 1938, sognepræst i Askov og provst i Malt provsti. Medforfatter til Lise Buurgaard og Agner Frandsen: Træet i stenen - billedhuggeren Niels Hansen Jakobsens gravmæler og mindstest, udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1989, og til Askov - en historisk billedbog, udgivet af Askov Boghandel 1994.